

SBM1131 Kalbygård grusgrav

Kulturhistorisk rapport

Figur 1; Vue over udgravningsfeltet og grusgraven. Set fra Ø. Foto: MSB

Låsby sogn, Gjern herred, tidl. Skanderborg amt. Sted nr. 16.01.06. Sb.nr. 21.

Kulturhistorisk rapport for den systematiske udgravning af gård fra yngre romertid samt gruber fra førromersk jernalder ved Kalbygård grusgrav. Daglig leder Merethe Schifter Bagge i november 2011.

SKANDERBORG MUSEUM

Indhold

Abstract	2
Undersøgelsens forhistorie	3
Administrative data	3
Topografi, terræn og undergrund	3
Målesystem	3
Øvrige data	4
Udgravningsmetode	4
Undersøgelsens resultater	5
Fremtidigt arbejde på stedet	8

Abstract

Ved udgravningen af de ca. 4000m² fremkom resterne af et gårdsanlæg fra yngre romertid med delvis bevaret indhegning. Gårdsanlægget er typologisk bestemt til yngre romertid. Derudover var der enkelte gruber fra den førromerske jernalder, heraf nogle med daterende keramik.

Figur 2; Louise er igang med afrensning af de tagbærende stolper i langhuset. Set fra Ø. Foto: MSB

Undersøgelsens forhistorie

Undersøgelsen er foranlediget af udvidelsen af eksisterende grusgrav, Kalbygård, ved Låsby. Ved tidligere udvidelser i 2009 blev der fundet enkelte gruber og stolper, men der blev ikke dengang fundet anledning til en undersøgelse heraf.

I området er der i forbindelse med den nye motorvej fundet spor af bebyggelse fra den førromerske jernalder, sb. 30, på et større plateau SV for grusgraven, mens der ca. 400m SØ for grusgraven i en forundersøgelse er fundet romertidsbebyggelse, Sb. 31. Denne plads er endnu ikke udgravet. Mod NØ ses tre gravhøje, sb.1-3, med ukendt datering.

Desuden er der lige øst for den berørte lokalitet den endnu eksisterende hovedgård, Kalbygård, som kan spores tilbage til 1400tallet.

Denne kulturhistoriske rapport dækker den systematiske undersøgelse af SBM1131 Kalbygård grusgrav.

Administrative data

Den 25. august 2011 opdager Skanderborg Museum at der tages muld af øst for grusgraven. Området er meget gruset men der kan mange steder, trods ujævn muldafrømning, findes fine stolper, hvoraf nogle ses at ligge i sammenhængende forløb. Museet følger nu arbejdet de dage hvor mulden tages af og den 8. sept. 2011 er hele stykket færdigafrømmet. Efterfølgende vurderes det at området bør undersøges.

Udgravningen betales af bygherre.

Ansvarlig for undersøgelsen: Skanderborg Museum, Adelgade 5, 8660 Skanderborg.

Dokumentationsmateriale bestående af fund, fotos, tegninger og beretning opbevares på Skanderborg Museum, Adelgade 5, 8660 Skanderborg

Topografi, terræn og undergrund

Lokaliteten ligger i fladt terræn på et større plateau omkring kote 90 over DNN. Mod nord ca. 700m væk ses resterne af Lyngbygård Å. Her stiger terrænet kraftigt, hvorefter det falder kraftigt ned mod åen.

Undergrunden er stærkt gruset sand. I et bælte henover lokaliteten findes der næsten kun kæmpe sten og knytnævestore sten. Der er selvsagt heller ingen anlæg i dette område. Anlæggene findes primært i de mest grus frie områder. Muldlaget er ca. 30cm tykt.

Målesystem

Alle anlæg blev opmålt med GPS i projektionen zone 32, ED50. Dataene blev efterfølgende via ArkDigi digitaliseret i gis-programmet Mapinfo.

Øvrige data

Udgravningen startede den 1. nov. 2011 og afsluttedes den 7. nov. 2011. Udgravningsdeltagere var arkæologerne, Kåre Gyldenløve, Louise Søndergaard og daglig leder Merethe Schifter Bagge.

Muldafrømningen blev både i første og anden omgang udført af Kalbygård Grusgravs medarbejder Jan samt en gravemaskine på bånd og 2m. bred skovl.

Der er anvendt anlægsnumre fra A16 til A168, samt konstruktionsnumre fra K1-K3, samt fundnumre fra X2-X25, samt tegningsnumre fra T1-T5 og fotonumre fra 1-34.

Vejret var i perioden tåget, overskyet og råkoldt.

Bygherre er Aksel Jensen, A.J. Grus Fiirgårde A/S

Udgravningsmetode

I første omgang blev der foretaget en grov muldafrømning, hvor der ikke blev taget hensyn til arkæologi. Efterfølgende blev der de steder hvor man kunne observere anlægspor, ridset op og indmålt med GPS samt enkelte anlæg blev snittet for at forvisse sig om, at det var rigtige anlæg.

Efter det blev besluttet at udføre en systematisk udgravning, blev området atter udsat for maskine, men denne gang i form af en afrensning på ca. 5cm over hele arealet. Dette blev gjort for at sikre os om, at vi havde fået alle anlæg med.

Ved udgravningen blev samtlige anlæg snittet, tegnet og registreret. Fund blev indsamlet. Et enkelt anlæg blev tømt. En af de større gruber blev snittet med maskine. Enkelte stolper, gruber, hegnforløb og hus blev ligeledes fotoregistreret.

Figur 3; Oversigt over det udgravede område. De mørkeblå anlæg er gruber og stolper, mens de lyseblå er udgåede anlæg. Omtalte anlæg og Knr er noteret på tegningen. Den grå raster markeret et særligt gruset areal.

Undersøgelsens resultater

Der undersøgt ca. 4000m² på et tilnærmelsesvist fladt terræn ved Kalbygård grusgrav. Der fremkom i alt 153 anlæg, heraf 11 gruber, hvoraf de 5 var koge- og ildgruber, 70 stolpehuller, 3 konstruktioner, 6 stenspor, 23 ikke tolkbare, 23 naturfænomener og 19 udgåede. De ikke tolkbare anlæg er primært dem vi af sikkerhedshensyn ikke kunne udgrave, idet de lå for tæt på kanten.

De fundne genstande er primært keramik, men også en del stenredskaber dukkede op. Keramikken kan kun for et funds vedkommende dateres til den tidlige førromerske jernalder, mens de øvrige skår må henføres til jernalder. Af stenredskaber var der 1 glittesten, 5 knusesten, 6 kværnsten, heraf 5 liggere og 1 løber. Der blev taget 5 jordprøver til flotering i håb om at finde forkullede korn til AMS-datering.

Førromersk jernalder (500-1 f.Kr.):

Der er ikke fundet hustomter fra denne periode men de fleste gruber på pladsen skal sandsynligvis henføres til denne periode og den tilhørende bebyggelse må således ligge tæt på - måske nord for den berørte lokalitet. De fleste af de udgravede gruber er ikke så store, kun en enkelt, A58, kan betegnes som grubekompleks. Denne ligger også i en lidt mere leret del af området, og det kan ikke udelukkes at man har forsøgt at grave efter ler her. Næsten hele A58 er utrolig stenfyldt - særligt i den nordlige del er den fyldt op med små og store sten. Iblandet er der lidt keramik og brændt ler.

En anden grube, A69, skiller sig ud fra mængden. Denne er oval i fladen, 2,5x1,7m og 0,7m dyb. Tilnærmelsesvis fladbundet og med et lyst gråt fyld i det nederste stenfrie lag. I det øverste ca. 50cm tykke lag er der fyldt op med sten på sten, hvilket ikke levner meget plads til jorden. Det er i denne grube der er fundet 6 kværnsten og 5 knusesten. Funktionen er ukendt, men minder meget om en type anlæg der er fundet på den sydligere liggende udgravning SBM1219 Kalbylund I. Her er typen foreløbig kaldt "kværnstensgrube" efter den store mængde kværnsten der blev fundet i mange af dem. Det er lidt pudsigt at typen også findes andre steder i det lokale område. Der er taget en jordprøve fra det grå nederste lag til flotering i håb om at det kan fortælle om grubens funktion.

Figur 4; Til venstre profilen af A69, den stenfyldte "kværnstensgrube". Set fra S. Til højre er Kåre i gang med tømning af gruben. Set fra Ø. Foto: MSB

Yngre romertid (175-374 e.Kr.):

Gårdsanlæg fra yngre romertid: K1, K2 og K3:

Det treskibede hus

I et treskibet hus bæres taget af to rækker af kraftige stolper, placeret ned igennem husets midte. Hustypen kaldes treskibet, da det i tværsnit kan opdeles i tre dele - mellem og på hver side af de to rækker tagbærende stolper.

Husene har haft stolper til ydervægge og andre opdelinger i huset - som skillevægge, båse til dyrene osv. - men disse er kun i heldige tilfælde bevaret. Husene er aflange og oftest 5-6 m brede. De kaldes derfor langhuse, når de er så lange, at de er brugt som boliger. Der er også mindre bygninger, som har været brugt som fx arbejdsbygninger og til opbevaring. Indgangene er i langhusenes lange vægge, og indrettes oftest med bolig i den ene ende (mod vest) og stald i den anden (mod øst).

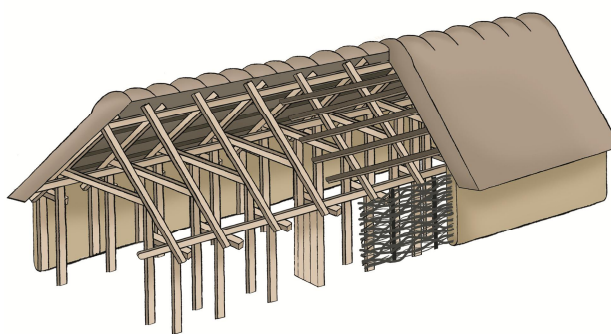
Treskibede huse bygges i det meste af bronzealderen, jernalder og vikingetid - samlet en periode på omkring 2000 år (1.500 f.kr.-1.050 e.kr.).

Langhuset K1: Treskibet Ø-V-orienteret langhus, som ligger centralt placeret i indhegningen, hvilket tyder på, at der er tale om hovedhuset. Huset kan være afsluttet, men hvis der er længere spænd end 5m, så ligger resten af huset under muldoverfladen mod øst. Der ses fire sæt tagbærende stolper liggende i meget gruset sand. Stolperne er mellem 32 og 50cm brede og mellem 20 og 36cm dybe, en enkelt, A132 er dog kun 7cm dyb, men meget taler for at det er maskinen som har taget for meget jord af her. I fire af stolperne ses stolpespor, som der ligeledes er taget jordprøve af. Fyldet i stolperne er gråbrunt/brunt gruset sand og svinger mellem diffus og klart afgrænset. Samtlige stolper er rundbandede med let indad svajende sider. I den nordlige side er der en mindre stolpe som i feltet blev vurderet som indgangstolpe. På mapinfoplanen ser den dog ud til at ligge noget skævt som indgang, og kan bedst betegnes som mulig vægstolpe.

Afstanden mellem den nordlige og sydlige række tagbærende er mellem 2,6 og 2,9m. Spændet er fra vest mod øst: 4,2; 2,4 og 3,6m. Der blev i den ene stolpe fundet en mulig glittesten, men ellers er der ikke fundet genstande i stolperne.

Huset er omgivet af et hegn:

K2: Omkransende hegn, hvor der ses flest stolper mod syd og vest. Nordforløbet er sparsomt. Østhegnet må ligge under markoverfladen udenfor feltet. I syd er der omtrent udfør hovedhuset en indgang med dobbeltstolper i indhegningen. I den vestlige side er der ind mod huset en række af stolper som ligger mellem 3,5 og 4 m fra K2, disse er kaldet K3.

Figur 5; Oversigt over gårdsenheden. Konstruktioner er optegnet med grøn farve. Til højre er opstillet en rekonstruktion af et treskibet langhus.

Stolperne i K2:

Indgangsstolper: A163/A140 og A141. Dobbeltstolper i begge sider. Rundbundede ned til 14cm dybde. I A141 ses der to fordybninger men der kan ikke ligeså klart som ved A140, udskilles to stolper. De to anlæg ligner dog meget hinanden med gråbrun gruset sand.

Øvrig stolperække: Bredden på stolperne ligger mellem:18 og 34cm. Dybden på stolperne ligger mellem: 1 og 32cm. Fyldet er gråbrun/brun gruset sand, homogen, hvoraf enkelte har lidt trækulsnister. Formen er hyppigst rundbundet, men enkelte har let flad bund. Der er ingen fund fra stolperne.

I midten af hegnsrækken mod vest er der gravet et større hul med maskinen. Evt. stolper blev ikke registreret inden afgravning. Det formodes derfor at stolperækken har fortsat på dette sted.

K3: Enten den ældste del af hegnets vestside, inden gårdsenheden blev udvidet mod vest, eller resterne af et sadeltagshegn, hvor kun den yderste række stolper er bevaret. Hegnet står bare op mod 4m væk fra vesthegnet, K2, hvilket er et stort spænd for et sadeltagshegn. Det anses derfor for sandsynligt at det i stedet er resterne af det oprindelige omgivende hegn.

Stolpernes bredde: 20-37cm, Stolpernes dybde: 6-21cm. Fyldet er gråbrun/mørk gråbrun gruset sand. Formen er rundbundet, men tenderer mod flad bund.

Samlet tolkning af gårdsenheden: Enheden består af et midterplaceret hovedhus samt omgivende hegn med mindst én indgang mod syd. Gården er ikke afgrænset mod øst. Hegnet ses muligvis i to faser, hvor K3 må formodes at være ældst og K2 yngst. I den yngste fase udvides hegnet mod vest. I denne fase står hegnsstolperne rimelig tæt med ca. 70-80cm's afstand. De t formodes at være tale om et fletværkshegn. Hvis K3 ikke er den ældste rest af indhegningen, kan det muligvis være spor af et sadeltagshegn. Der blev under udgravningen eftersøgt mellemliggende stolper mellem K2 og K3, men uden resultat. Det ville være forventeligt at finde disse stolper, når nu de andre er så fint velbevarede. Derfor anses det som usandsynligt at det stammer fra et sadeltagshegn.

Selve gårdspladsen er næsten tom for anlæg. Et enkelt anlæg, A79, i det NV-lige hjørne tolkes som et ildsted, men det er uklart om det er samtidigt med bebyggelsen. Dateringsmæssigt må vi befinde os i den yngre romertid, set udfra hustypologi.

Samlet tolkning af pladsen i dens helhed:

Der er tale om en bebyggelse fra to perioder i jernalder - den tidlige førromerske og den yngre romertidige. Disse ligger omtrent isoleret fra hinanden og forstyrrer dermed ikke i det samlede indtryk af de forskellige perioder. Det vurderes at de fleste gruber skal henføres til den førromerske jernalder, men det kan ikke udelukkes at nogle af dem er yngre. Gårdsanlægget fra yngre romertid ser ud til at være i en fase, dog kan hegnet muligvis være rykket udad mod vest for at skabe mere gårdsplads, men der kan ikke udelukkes der kan være tale om resterne af et sadeltagshegn.

Bebyggelsen er helt klart ikke afgrænset og forventes at fortsætte både mod øst og nord.

Fremtidigt arbejde på stedet

Området er nu færdigundersøgt og kan frigives til grusgravning.

Der gøres opmærksom på at ved yderligere udvidelser af grusgraven mod øst og nord skal påtænkes arkæologisk arbejde, idet bebyggelsen forventes at fortsætte i begge retninger.

Skanderborg Museum d. 02-01-2012

Arkæolog, Merethe Schifter Bagge
